

K metodologickým východiskám ponímania fenoménu globalizácie

Milan ŠIKULA*

The Methodological Basis of Comprehension of Phenomenon of Globalisation

Abstract

Presented paper is supposed to contribute to a discussion and arguments on two key methodological aspects of research attitudes towards globalisation. The first one consists in the reasoning and defining of globalisation as a qualitatively new phase of world economy development, fundamentally different from internationalisation. Globalisation is related to a transition towards a new stage of human civilisation, the result of which is its recent process connected to a sharpening of several contradictions, mostly in economic, social and ecological area. Based on this fact, I derive a need for the second methodological aspect which requires a constructive-critical approach to its exploring that will be able to create scientific foundation for overcoming of its contradictions.

Keywords: *internationalization, globalisation, transnational corporation, comparative advantage, contradiction of globalisation, multilevel global government*

JEL Classification: F20, F15, F23

Úvod

Napriek tomu, že globalizácia sa v súčasnosti všeobecne považuje za snáď najvplyvnejšiu silu určujúcu budúcnosť našej planéty, prístupy k vymedzeniu jej obsahu, prínosov a ohrození, ako aj k celkovému historickému zarámčovaniu predstavujú extrémne širokú a diverzifikujúcu škálu názorov. Je to podmienené predovšetkým tým, že globalizácia predstavuje dynamický multidimenzionálny proces, v ktorom sa vzájomne prelínajú a ovplyvňujú ekonomické, sociálne, politické, sociologické, technologické, ekologické, kultúrne, náboženské,

* prof. Ing. Milan ŠIKULA, DrSc., Ústav slovenskej a svetovej ekonomiky SAV, Šancová 56, 811 05 Bratislava 5; e-mail: milan.sikula@savba.sk

vojenskostrategické a ďalšie podmienky a faktory. Jej doterajší priebeh ukazuje, že v rámci mnohorozmernosti tohto procesu preda primárny bázický vplyv majú ekonomické aspekty, ktoré výrazne určujú a ovplyvňujú ostatné stránky globalizácie. Pravda, ani spätný vplyv politických a ďalších faktorov nie je len nezanedbateľný, ale často zásadne ovplyvňuje, modifikuje, prípadne i deformuje civilizačnú racionalitu ekonomickej dimenzie globalizácie. Z hľadiska celostného pochopenia logiky globalizácie považujeme za kľúčové sústredenie analytickej pozornosti na ekonomické procesy a súvislosti, z ktorých sa odvíjajú a do ktorých spätne vyúsťujú ostatné aspekty a vplyvy globalizačných procesov. Opodstatnenosť načrtnutého prístupu priamo i nepriamo potvrdzuje fakt, že v expandujúcej záplave literatúry venovanej globalizácii z hľadiska rôznych vedných disciplín sa ťažisková argumentácia explicitne alebo implicitne odvodzuje z ekonomických súvislostí a determinantov.¹

Účelové zúženie pohľadu na ekonomické, resp. ekonomicko-sociálne aspekty globalizácie je však spojené aj s viacerými metodologickými problémami jej teoretického vymedzenia, kde nachádzame veľmi široké spektrum názorov. Konkrétne predstavy a koncepcie závisia jednak od všeobecnejšej ekonomickej doktríny, ktorú jednotliví predstavitelia zastávajú, jednak od ich postavenia, resp. vzťahu k reálnym formám globalizačných procesov. Mimoriadne dôležitou „komplikujuťou“ skutočnosťou je bezprecedentná vývojová dynamika reálneho procesu globalizácie. Jej nebyvalá akcelerácia sa prejavovala v tom, že v poslednej tretine minulého storočia každá dekáda prinášala kvalitatívne nové prvky do fungovania svetovej ekonomiky, čo sa, prirodzene, s väčším či menším oneskorením odzrkadlilo vo vzniku a vývoji rôznorodosti teórií a koncepcií globalizácie. Tento vývoj zjavne pokračuje aj v prebiehajúcej prvej dekáde tohto storočia, keď nové formy a prejavy globalizácie, ale aj jej rozpory budú vyvolávať potrebu posunu poznania v podobe adekvátnejších teórií a koncepcií.

Cieľom prezentovanej state je prispieť k prehĺbeniu objasnenia dvoch kľúčových metodologických aspektov prístupu ku skúmaniu globalizácie. Prvý spočíva v zdôvodnení globalizácie ako kvalitatívne nového štádia vývoja svetovej ekonomiky, zásadne odlišného od internacionalizácie. Globalizácia je spojená s prechodom do novej etapy ľudskej civilizácie, v dôsledku čoho je jej doterajší priebeh spojený s vyostrením viacerých rozporov najmä v ekonomickej, sociálnej a ekologickej oblasti.

Z tohto dôvodu v stati ako druhý aspekt jej cieľa zdôrazňujeme potrebu takého metodologického prístupu ku skúmaniu globalizácie, ktorý umožní vytvárať vedeckú fundáciu prístupov a ciest na prekonávanie jej rozporov.

¹ Výstižne to dokumentuje napríklad monografia K. Ivaničku *Globalistika* (v tlači), ktorá predstavuje zaujímavý pokus o interdisciplinárnu interpretáciu procesu globalizácie.

1. Internacionalizácia a globalizácia v historickej retrospektíve

Z hľadiska vzťahu internacionalizácie a globalizácie je kľúčovou otázkou, či sa oba procesy stotožňujú a chápu ako jeden proces, ktorý sa síce vyvíja, no bez toho, aby v ňom nastala zásadná kvalitatívna zmena, alebo či v dlhodobom procese internacionalizácie nastali také zásadné premeny, ktoré znamenajú novú kvalitu opodstatňujúcu aj jej samostatné pomenovanie.

Z tohto aspektu je možné identifikovať viaceré myšlienkové prúdy.

V rámci prvého prúdu, ktorého predstaviteľia internacionalizáciu a globalizáciu stotožňujú, je možné rozlíšiť tri skupiny teoretických koncepcií podľa toho, či začiatok globalizácie, resp. internacionalizácie kladú až do prvopočiatkov ľudskej civilizácie, keď ekonomické aktivity začali prekračovať hranice rodového územia, či do 16. storočia, keď po zámorských objavoch vznikli koloniálne ríše a sformovali sa medzinárodné obchodné spojenia, alebo až do obdobia nástupu priemyselnej revolúcie a vzniku kapitalistického systému. Zatiaľ čo prvé dve sú ojedinelé [1], väčšina teórií popierajúcich obsahový rozdiel medzi internacionalizáciou a globalizáciou spája tento proces explicitne či implicitne s kapitalistickým systémom. Lapidárne to vyjadril H. Giersch, ktorý povedal, že globalizácia je len novým slovom popisujúcim rozšírenie kapitalistického spôsobu hospodárenia až na kraj sveta, alebo C. Clawsewitz, ktorý zastáva názor, že globalizácia nie je ničím iným ako pokračovaním kapitalizmu dokonalejšími prostriedkami. Väčšina autorov – najmä v oblasti ekonomickej teórie – vidí v súčasnej globalizácii pokračovanie, prehĺbenie a rozšírenie procesu internacionalizácie, ktorý jestvoval aj predtým a viedol k čoraz intenzívnejšiemu vzájomnému prepojeniu národných ekonomík. Globalizáciu vymedzujú a skúmajú ako objekty a aktivity „prekračujúce hranice“ – tovary a služby, ľudia, myšlienky a informácie, peniaze a vzory správania [2, s. 12]. Argumentujú, že tým „zabezpečuje efektívnosť využitia vzácnych svetových zdrojov“ [3, s. 25]. Za základné globalizačné mechanizmy vplyvu globalizácie na národnú ekonomiku považujú tlak na konkurencieschopnosť na medzinárodných trhoch tovarov a služieb, multinationalizáciu výrobných režimov a integráciu finančných trhov [4, s. 73]. V načrtnutých sférach a smeroch, prípadne s určitými modifikáciami ďalší autori prezentujú empirické analýzy prejavov globalizačných procesov [5, s. 61 – 78; 6, s. 37 – 60; 7, s. 81 – 109; 8, s. 427 – 437].

Uvedené práce predstavujú určitú vzorku veľkého množstva štúdií a publikácií, ktorých autori považujú internacionalizáciu a globalizáciu za synonymá, otázku ich rozlíšenia si nekladú, hoci výsledky ich výskumu často priamo, alebo nepriamo naznačujú kvalitatívne nové prvky v procese internacionalizácie. Určitý náznak rozlíšenia predstavujú prístupy, ktoré začiatok globalizácie, resp. jej prvú etapu zaraďujú do obdobia tzv. *zlatej doby globalizácie* 1870 – 1914, keď

fungoval zlatý štandard, 90 % svetového obyvateľstva žilo vo sfére konvertibilných mien a prebiehal relatívne otvorený obchod. Začiatok druhej, súčasnej etapy kladú na začiatok 70. rokov, keď po prerušení dvoma svetovými vojnami podiel svetového obchodu na svetovom HDP znovu dosiahol okolo 20 %, t. j. najvyššiu úroveň prvej etapy [9, s. 3].

Druhý základný myšlienkový prúd predstavujú autori, ktorí považujú za potrebné chápať globalizáciu ako kvalitatívne nový proces, v ktorom sa fundamentálne mení charakter a fungovanie svetovej ekonomiky a ktorý sa začal stupňujúcou intenzitou prejavovať najmä v poslednej tretine 20. storočia. Medzi prvých, ktorí definovali viaceré podstatné znaky globalizácie, hoci explicitne ešte nepoužil tento pojem, patrí P. Drucker. Presvedčivo argumentoval, že svetová ekonomika sa vo svojich základoch i vo svojej štruktúre nezvratne zmenila [10, s. 768 – 791], že sa stala transnacionálnou ekonomikou, v ktorej hrajú kľúčovú úlohu transnacionálne korporácie (TNK) [11] a ktorá sa stala určujúcou namiesto makroekonomiky jedného štátu [12]. Podobne S. Cohen a J. Zysman [13, s. 79] zdôraznili, že svetová ekonomika sa mení fundamentálnym spôsobom, v štruktúrnych posunoch na medzinárodných trhoch, v produktovej základni vyspelých ekonomík, v tom kto, ako a kde organizuje produkciu atď. R. B. Reich poukazuje na to, že „prechádzame transformáciou, ktorá preusporiada politiku i ekonomiku nadchádzajúceho storočia. Už nebudú žiadne *národné* produkty či technológie, žiadne *národné* korporácie, *národný* priemysel. Nebudú tu viac *národné* ekonomiky, aspoň nie v podobe, v akej ich chápeme dnes“ [14, s. 13].

Viacerí autori sa pokúšajú jednoznačne definovať kvalitatívny rozdiel medzi internacionálnou a globálnou ekonomikou. P. Hirs a G. Thomson charakterizujú medzinárodnú ekonomiku ako systém, v ktorom sú základnými aktérmi *národné štáty*, pričom interakcia medzi nimi pripomína hru biliardu a *národné politiky* môžu spôsobovať fragmentáciu medzinárodných procesov.

Naproti tomu v globálnej ekonomike sú *národné ekonomiky* pohltené a transformované medzinárodnými procesmi a transakciami, medzinárodný ekonomický systém je autonómny a skutočne globálny. Ukazujú, ako sa multinacionálne korporácie transformujú na TNK, že vzniká problém regulovania ekonomických procesov, že proti globálnej mobilite a moci kapitálu sa nevytvára globálna protiváha organizácie práce a že medzinárodný politický systém sa stáva multipolárnym [15, s. 8 – 10].

T. H. Cohn vymedzuje globalizáciu ako kvalitatívne vyšší stupeň internacionalizácie, pre ktorý je charakteristická jednota procesov rozširovania geografického priestoru, v rámci ktorého sa prejavuje intenzívna vzájomná závislosť medzi štátmi, a prehlbovania frekvencie a intenzity interakcií medzi národnými ekonomikami a regiónmi [16].

Niektorí autori, ktorí chápu globalizáciu ako kvalitatívne odlišný proces, zároveň poukazujú na to, že globalizačné zmeny ešte úplne nenastali [15]. Iní zase zastávajú názor, že súčasná svetová ekonomika je síce zreteľne viac globalizovaná než pred 50 rokmi, avšak oveľa menej, než je teoreticky možné. Globálne integrovanú svetovú ekonomiku v zmysle niečoho zásadne nového pripúšťajú len ako perspektívnu možnosť [17, s. 79 – 95].

V súvislosti s vymedzovaním kritérií, resp. odlišujúcich charakteristík globalizácie vystupuje do popredia úzka súvislosť s jej reálnym vývojom v tom zmysle, že je to dynamicky časovo a vecne štruktúrovaný jav, prechádzajúci určitými vývinovými štádiami, v ktorých sa postupne objavujú a dozrievajú jeho podstatné, určujúce procesy s kvalitatívne novými prvkami. V 70. rokoch sa globalizácia chápala predovšetkým ako rastúca vzájomná závislosť medzi štátmi [18]. Neskôr sa pozornosť začala sústreďovať na úlohu TNK a ich interakciu s národnými štátmi a potom na problematiku globalizácie finančných trhov a medzinárodných finančných inštitúcií. V 90. rokoch sa v metodológii výskumu globalizácie začal presadzovať procesný prístup, v ktorom sa analytická pozornosť sústreďuje na analýzy reálnych globalizačných procesov, umožňujúce identifikovať, či a do akej miery v nich dochádza k takým kvalitatívnym zmenám, ktoré znamenajú utváranie globalizovanej svetovej ekonomiky.

O takýto zreálňujúci prístup sa svojimi prácami zaslúžili najmä P. Dicken [19; 20], J. H. Dunning [21; 22; 23], S. Kobrin [24] a ďalší. Veľmi podnetným príspevkom je štúdia J. Sereghyovej a Sch. Zafarpoura [32], ktorá presvedčivo prezentuje prednosti procesného prístupu.

V najnovšej štúdii MMF [25] sa rozlišuje reálna a finančná globalizácia. Začiatok súčasnej etapy reálnej globalizácie kladie do 50. rokov, keď sa pod vplyvom GATT-u začala liberalizácia medzinárodného obchodu. Prejavovalo sa to výrazným zvýšením podielu svetového obchodu na svetovom HDP z cca 20 % začiatkom 70. rokov na približne 55 % v roku 2003 [25, s. 129]. Finančná globalizácia – chápaná ako globálna integrácia kapitálových trhov – začala neskôr a zreteľne akcelerovať začiatkom 90. rokov. Hrubé zahraničné aktíva od roka 1980 do roka 1990 vzrástli 3,8-krát, no do roka 2003 takmer 13-krát a hrubé zahraničné pasíva analogicky 3,8-krát a viac než 14-krát [25, s. 112].

Procesný prístup považujeme za najadekvátnejší a jeho aplikáciou a účelovým rozvinutím sa pokúsime ukázať, že kvalitatívne rozlíšenie predglobalizačnej a globalizačnej etapy vývoja svetovej ekonomiky nie je len akýmsi abstraktným akademickým problémom, ale že má zásadný význam tak z hľadiska metodologického prístupu k teoretickému i empirickému skúmaniu globalizačných procesov, ako aj z hľadiska koncepčných prístupov k vymedzeniu a formovaniu účinnej adaptačnej stratégie národnej ekonomiky v podmienkach globalizujúcej sa svetovej ekonomiky.

2. Bázické oblasti globalizačných procesov

Na základe zovšeobecnenia poznatkov o doterajšom priebehu globalizačných procesov a o hlavných prúdoch ich odrazu v teórii možno identifikovať bázické oblasti, v ktorých sa formujú základné podmienky a uskutočňujú sa procesy určujúce charakter globalizácie.

Prvú bázickú oblasť predstavujú prevratné zmeny spojené s technologickou a inovačnou revolúciou. Rozhodujúcu úlohu pritom zohráva širokospektrálny prienik informačných a komunikačných technológií (IKT) do všetkých sfér života spoločnosti. Ich revolucionizujúce pôsobenie sa prejavuje na jednej strane v tom, že otvorili nebývalé možnosti prekonávania obmedzení času a priestoru pri rozvíjaní ekonomických aktivít ako globálnych aktivít v celoplanetárnych súradniciach, a zároveň na druhej strane umožnia výrazné znižovanie výrobných, dopravných a transakčných nákladov a rast produktivity. Vysoká dynamika inovačných procesov v sektore IKT prináša skokovité zvyšovanie produktivity a znižovanie jednotkových nákladov nielen pri ich výrobe, ale aj vo všetkých odvetviach a sektoroch, do ktorých inovované produkty IKT masovo prenikajú. Významný prínos IKT je vyvolaný prepájaním informačných zariadení do sietí, čo podľa Matcalfemeho zákona umožňuje, aby úžitková hodnota zosieťovaného systému rástla nie lineárne, ale mocnínovo v závislosti od počtu zapojených účastníkov [26]. Digitalizácia IKT zrýchľuje zrastanie jednotlivých pôvodne oddelene pôsobiach informačných a komunikačných technológií a vedie k ich postupnej konvergencii. Tým sa vytvárajú podmienky vhodné na premenu fyzických procesov na virtuálne, alebo ich prepojenie s virtuálnymi. Výrazné protichodné účinky majú IKT na vývoj veľkostnej štruktúry hospodáriacich subjektov. Na jednej strane umožňujú a podporujú bezprecedentnú koncentráciu kapitálu do transnacionálnych megafiriem, a na druhej strane – tým, že ich masové zavedenie radikálne znižuje transakčné náklady – stimulujú vytváranie a rozširovanie malých a stredných firiem a prístupňujú im globálny trh.

Druhá bázická oblasť, v úzkej interakcii s prvou, spočíva vo vývinových metamorfózach čoraz hlbšieho štruktúrovania deľby práce, stierajúceho rozdiely medzi formami deľby práce v rámci štátnych celkov a medzi nimi. Aj tu sa prejavuje revolucionizujúce pôsobenie IKT, ktoré na základe princípu vytvárania sietí umožňujú donedávna nepredstaviteľné kreovanie vnútornej štruktúry podnikov a deľby práce medzi nimi. Vznikajú tak nové, sieťovo prepojené trhové a podnikové štruktúry. Prepojenie podnikov systémom on-line umožňuje najrozmanitejšie formy flexibilnej špecializácie a vzájomnej kooperácie. Vytvárajú sa tak podmienky pre úplne nové formy organizácie firiem na trvalom alebo dočasnom základe, pri ktorých jednotlivé reálne podniky, fyzicky i právne oddelené, vytvárajú fungujúcu virtuálnu organizačnú jednotku. Ekonomika nadobúda

charakter flexibilnej siete vytváratej pružnými, štíhlymi, rýchlymi a organickými jednotkami pospájanými do pavučinového systému. Nové formy špecializácie a kooperácie štruktúrujú ekonomické aktivity stále nezávislejšie od národných hraníc do podoby globálnej deľby práce, čím sa otvára priestor pre globálny pohyb výrobných faktorov a globalizáciu trhov. V dôsledku toho nadobúdajú globalizačné procesy regionálne a lokálne dimenzie a regióny a lokality sa začleňujú do globálnych súradníc. Na tomto základe je možné a nevyhnutné kreovať v minulosti nepredstaviteľné organizačné formy podnikateľských aktivít a ich flexibilnú adaptáciu na podmienky dynamických, v čase a priestore diverzifikovaných komparatívnych výhod.

Kvalitatívne zmeny, vyvolané technologickou a inovačnou revolúciou, a dynamické formovanie globálnej deľby práce vedú k záveru, že v ich vzájomnej interakcii sa utvára *nový technologický spôsob výroby, výmeny a informačnej komunikácie*, spojený s prechodom k vyššej – postindustriálnej etape ľudskej civilizácie.

Tretiu bázičnú oblasť predstavujú globalizačné procesy vo finančnej sfére. Prudký rozvoj informačných a komunikačných technológií, umožňujúci rýchly a pomerne lacný prenos dát a deregulačné tendencie v jednotlivých krajinách a medzi nimi, odstraňovaním prekážok medzinárodného pohybu kapitálu tak otvára celoplanetárny priestor pre finančné operácie. V kombinácii s univerzalizáciou činnosti finančných organizácií vzniká pre ich klientov možnosť využívať finančné služby kdekolvek na svete. Globalizácia finančnej sféry na jednej strane vytvára podmienky na efektívnejšiu alokáciu finančných zdrojov, na znižovanie transakčných nákladov a na väčší komfort uskutočňovania finančných operácií. Na druhej strane prináša aj určité riziká, napríklad v podobe finančných kríz.

Hoci medzinárodný pohyb kapitálu a určitá prepojenosť národných kapitálových trhov existovali aj v predglobalizačnom období vývoja svetovej ekonomiky [27], v 70. rokoch minulého storočia začala nová, nepomerne intenzívnejšia vlna tohto procesu. Bola spojená najmä s univerzalizáciou činnosti finančných inštitúcií, procesom sekurizácie, rozvojom trhu derivátov a výraznými deregulačnými tendenciami vo sférach finančného podnikania. Prejavilo sa to v bezprecedentnom narastaní objemu operácií na svetovom finančnom trhu, ktorý v narastajúcich násobkoch predstihuje objem svetového obchodu s tovarmi a so službami. Ak začiatkom 80. rokov predstavoval obrat svetového finančného trhu 10 – 15-násobok svetového exportu, v druhej polovici 80. rokov to bol už približne 40-násobok a v druhej polovici 90. rokov sa priblížil k 60-násobku [28, s. 96 – 97]. V súčasnosti sa odhaduje takmer 100-násobne väčší obrat svetového finančného trhu v porovnaní so svetovým exportom. V procese globalizácie nadobudli finančné transakcie vlastnú, výrazne asymetrickú dynamiku, do značnej miery

odtrhnutú od vývoja reálnej ekonomiky. Tento aspekt globalizácie finančných trhov predstavuje jeden z potenciálnych zdrojov finančných kríz.

Zásadné inštitucionálne zmeny a s nimi spojené výrazné posuny v postavení, vo funkciách a vzájomných vzťahoch relevantných subjektov, predovšetkým TNK a štátu, a nadväzne medzinárodných organizácií, medzištátnych integračných zoskupení, ale aj regionálnych a lokálnych orgánov, tvoria *d'alšiu bázickú oblasť* globalizačných procesov.

K najvýznamnejším znakom prebiehajúcej globalizácie a ňou generovanej megakonkurencie patria gigantické rozmery koncentrácie kapitálu vo výrobnjej, v obchodnej a bankovo-finančnej sfére. Ak v 70. a 80. rokoch minulého storočia bolo ťažisko globálnej koncentrácie kapitálu vo forme vytvárania nadnárodných spoločností, keď sa ich počet zvýšil zhruba o 370 %, tak v 90. rokoch sa určujúcimi stali rôzne formy ich spájania do globálnych megakorporácií, čo sa prejavilo v rekordných hodnotách fúzií, akvizíčných obchodov a nových strategických spojení. Rekordná hodnota fúzií v roku 1995 vo výške 950 mld USD sa z roka na rok zvyšovala. V roku 2001 dosiahla už hodnotu 1 700 mld USD. Z analýz vyplýva, že fúzie a akvizície prispievajú k podstatne rýchlejšiemu nárastu veľkosti TNK v porovnaní s generickým rastom. Kľúčovú úlohu v týchto procesoch zohrávajú priame zahraničné investície (PZI), ktorých objem sa od roka 1980 do roka 2000 zväčšil 27-krát [10] a z ktorých takmer tri štvrtiny predstavujú spájanie a kúpu podnikov – fúzie a akvizície.

V podmienkach prebiehajúcej technologickej a inovačnej revolúcie má kľúčový význam z hľadiska ich súčasného a budúceho vplyvu skutočnosť, že TNK majú hlavný podiel na investíciách do výskumu a vývoja. Medzi 700 firmami, ktoré v roku 2002 najviac investovali do výskumu a vývoja, celkove 310 mld USD, bolo 98 % TNK. Táto čiastka predstavovala 46 % celkových svetových výdavkov na výskum a vývoj viac ako dve tretiny (69 %) výdavkov, ktoré vynaložila podnikateľská sféra v celosvetovom meradle [36, s. 119].

Ak koncom 60. rokov existovalo cca 7 000 TNK, tak v druhej polovici 90. rokov sa ich počet pohyboval okolo 40 000 a v priebehu roka 2004 dosiahol už 70 000 TNK so 690 000 zahraničnými filiálkami, čo predstavovalo hlavný zjednocujúci element tkaniva globálnej ekonomiky. Výsledkom je bezprecedentná *transnacionalizácia* výroby, výmeny a bankovej činnosti.

Sila pôsobenia TNK v globálnej ekonomickej štruktúre je daná predovšetkým zdrojmi, ktorými disponujú, a dĺžkou časového horizontu, v ktorom môžu zakladať svoje rozhodnutia [9, s. 46]. Operačný priestor ich globálneho pôsobenia sa utvára dvoma cestami. Prvou je oficiálna *liberalizácia*. Spočíva v tom, že národné ekonomiky sa viac-menej dobrovoľne v nebyvalej miere otvárajú na základe rôznych mnohostranných liberalizačných dohôd, ktorými sa buď čiastočne, alebo

úplne odstraňujú ochranárske, protekcionistické regulačné prekážky a obmedzenia. Druhú cestu predstavuje neoficiálna *skrytá penetrácia*, t. j. rôzne formy prenikania globálnych „hráčov“ cez prekážky, obmedzenia, limity a podobne, do samostatnosti štátnych celkov. V dôsledku toho sa výrazne relativizuje a modifikuje pozícia a vplyv štátu na ekonomické aktivity uskutočňované na jeho území. Pod vplyvom určujúcich globálnych štruktúr silneli liberalizačné tendencie a v priebehu 90. rokov sa liberalizácia stala ťažiskom hospodárskej politiky väčšiny štátov, ako aj medzinárodných inštitúcií – MMF, SB a WTO. Liberalizácia obchodu podstatne znížila clá a odstránila množstvové obmedzenia. Liberalizácia investícií odstraňovala prekážky zahraničným investorom a zlepšovala investičné prostredie pre TNK. Dôrazné odstraňovanie komplikujúceho finančného usmerňovania bolo výsledkom liberalizácie finančných transakcií. Liberalizáciou sa tak výrazne zväčšil výkonný hospodársky priestor svetovej ekonomiky na fruktifikáciu podmienok a príležitostí inovačnej revolúcie.

Dôležitou súčasťou, resp. aspektom globalizácie sú *integračné procesy*. V rámci nich je však potrebné rozlišovať dve formy: *funkcionálnu integráciu*, ktorá spočíva vo vzájomnom celoplanetárnom šírení a prepájaní ekonomických aktivít podnikateľských subjektov, iniciovanú voľným pôsobením trhových síl [19, s. 5], a *inštitucionálnu integráciu* organizovanú štátmi, vytvárajúcimi spoločné medzištátne zoskupenia s vlastnými liberalizačnými pravidlami [29]. Funkcionálna integrácia je bezprostrednou súčasťou procesu globalizácie, teda neviaže sa na žiadnu skupinu štátov. Inštitucionálna integrácia predstavuje regionálne zoskupenie vybranej skupiny štátov, pričom hĺbka a tesnosť integračného spojenia môže byť značne diferencovaná (EÚ, NAFTA, MERCOSUR, ASEAN a APEC). Aj tieto integračné enklávy sa však dostávajú čoraz viac do silového poľa globalizácie a jej určujúcich trendov. Inštitucionálne integračné zoskupenia sú jedným z prejavov tendencie *regionalizácie* vývoja svetovej ekonomiky. Ak globalizácia v určitom zmysle homogenizuje svetovú ekonomiku, tak regionalizácia ju stvárňuje ako polycentrický – multipolárny, vnútorne štruktúrovaný celok.

Globalizácia tým, že bezprecedentne v celosvetovom meradle priamo alebo sprostredkovane rozširuje a zintenzívňuje vzťahy a interakcie medzi všetkými štruktúrnymi prvkami a súčasťami svetovej ekonomiky – od jej centier a integračných zoskupení, cez štáty a podniky až po sociálne skupiny a jednotlivcov, nebývalým spôsobom zväčšuje vzájomnú závislosť až osudovú spätosť medzi nimi, označovanú ako *interdependencia*. Problém je v tom, že doterajší priebeh globalizácie v mnohých súvislostiach vedie k asymetrickému prehĺbovaniu interdependencie, čo je, resp. môže byť zdrojom vážnych konfliktov. S tým súvisí ešte jeden mimoriadne dôležitý aspekt procesu globalizácie, a to sú *konvergenčné* a *divergenčné* tendencie. Inými slovami, či a v ktorých relevantných ekonomických,

technologických, sociálnych, ekologických, regulačných a riadiacich, spoločensko-politických, kultúrnych atď. sférach dochádza k zblížovaniu, alebo naopak, k zväčšovaniu a prehľbovaniu rozdielov medzi krajinami, zoskupeniami, regiónmi, sociálnymi skupinami, ale aj regulačnými a riadiacimi systémami, určujúcimi spoločensko-politickými koncepciami atď. Ukazuje sa, že nemožno „očakávať nejaký lineárny vývoj jedným alebo druhým smerom, ale skôr dialektický proces, kde pohyby smerom ku konvergencii a divergencii sú dve strany tej istej mince“ [30, s. 176].

Na základe stručného náčrtu uvedených základných procesov je možné sformulovať nasledovné závery o charaktere globalizácie. Kvalita, intenzita a komplexnosť zmien, ktorými prechádzajú národné ekonomiky a svetová ekonomika ako celok, majú charakter zásadnej *globálnej reštrukturalizácie*, ktorá síce nadväzuje na proces internacionalizácie, no predstavuje úplne nový fenomén [31, s. 9, 10].

Pre proces *internationalizácie* bolo charakteristické rastúce geografické šírenie ekonomických aktivít cez národné hranice, pričom rozhodujúcu úlohu hrali národné štáty a národne zakotvené podniky a ich prístup na zahraničné trhy sa realizoval hlavne koridorom zahraničného obchodu opierajúceho sa o *využívanie domácich komparatívnych výhod*. Národné štáty ako relatívne uzavreté a nezávislé ekonomické celky administratívnou reguláciou v mnohých stránkach limitovali výber zahraničných podnikateľských aktivít a inštitucionálna integrácia štátov do medzinárodných organizácií bola len zriedkavá, alebo neexistovala.

Globalizácia spôsobuje fundamentálne zmeny v inštitucionálnom rámci medzinárodných vzťahov. Bezprecedentné zväčšovanie ekonomickej moci TNK, využívajúcich transnacionálne a intrapodnikové štruktúry ako globalizačný nástroj, kvalitatívne zmenilo charakter svetovej ekonomiky.

Transnacionálne korporácie hrajú čoraz významnejšiu, a často rozhodujúcu úlohu. To neznamená, že by štát už neovplyvňoval internacionalizačný proces, no deje sa to zásadne odlišným spôsobom. Na jednej strane hlavne otvaraním ekonomiky, liberalizáciou zahraničného obchodu, kapitálového trhu, aby umožňoval rast jeho medzinárodných ekonomických vzťahov, a na druhej strane vzdávaním sa hlavných nástrojov, ktoré mu umožňovali v minulosti ovplyvňovať orientáciu a materiálny obsah jeho vonkajších ekonomických vzťahov. Transnacionálne korporácie sa postupne zbavujú spojiva s krajinami svojho pôvodu a zosilňujú ich funkcionálnu integráciu s inými TNK a s ekonomickými subjektmi zapojenými do ich korporátnej siete. Sú to ich nezávisle formulované stratégie, ktoré dnes patria k najdôležitejším faktorom, ktoré zakladajú zmeny v medzinárodnej deľbe práce a v prebiehajúcej reštrukturalizácii ekonomickej architektúry našej planéty.

Motiváciou TNK je ako v minulosti – hľadanie nákladových výhod, alebo strategických výhod, alebo rozšírenie podielov na trhu, alebo všetky spolu. Rozdiel

je v tom, že pri tom nevyužívajú len *vlastné komparatívne výhody*, ale *kombináciu s komparatívnymi výhodami všetkých hostiteľských krajín*, v ktorých majú pobočky [32]. Na tom sú založené alokačné modely prijaté a uplatňované väčšinou TNK, čo spôsobilo dramatický nárast medzinárodnej difúzie ekonomických aktivít v posledných dekádach. Prax vytvárania globálnych sietí aplikovaná na rôznych úrovniach a s rastúcim regionálnym rozsahom hrá pritom dôležitú úlohu a vŕahuje rastúci počet krajín a ekonomických subjektov do ekonomických vzťahov, ktoré už nie sú len medzinárodnými, ale stále viac transnacionálnymi. Miera procesu internacionalizácie prekračuje kritický prah, v ktorom kumulujúca sa kvantita transnacionálnych prvkov v ekonomických štruktúrach štátnych celkov prechádza do novej kvality – do formovania globálnej celoplanetárnej štruktúry. Jej vznik znamená, že primárny a určujúci charakter a význam ekonomických vzťahov a procesov sa zvnútra štátnych celkov presúva na globálne ekonomické vzťahy a procesy, v ktorých majú kľúčovú pozíciu a vplyv transnacionálni hráči – TNK. Zároveň sa zväčšuje význam globálneho pôsobenia takých medzinárodných inštitúcií ako MMF, SB a WTO, ktoré sa dnes tiež považujú „za dominantných hráčov svetovej ekonomiky“ [33, s. 49].

Svojou povahou je to nezvratný dynamický proces, ktorý na jednej strane predstavuje kvalitatívne novú, ešte nezavŕšenú etapu vo vývoji svetovej ekonomiky, a na druhej strane je podstatnou súčasťou prechodu k novej, vyššej etape ľudskej civilizácie; v tomto procese objektívne vedľa seba existuje nové a staré – jeho zásadne progresívne smerovanie a prežívajúce ekonomické, sociálne a ekologické mechanizmy a stereotypy industriálnej etapy. V dôsledku toho je doterajší priebeh procesu globalizácie sprevádzaný globálnym vyostrením rozporov najmä v ekonomickej, sociálnej a ekologickej oblasti, čo sa odzrkadľuje v širokom spektre názorov od tých, ktoré kritizujú doterajšiu podobu globalizácie, resp. jej niektoré dôsledky, až po tie, ktoré ju zásadne odmietajú. Totálne odmietanie globalizácie, ako aj jednostranná absolutizácia jej pozitívnych účinkov sú v zjavnom rozpore s realitou prebiehajúcich globalizačných procesov. Ďalší výskum v tejto oblasti by mal vychádzať z toho, že „globalizácia nie je sama osebe ani dobrá, ani zlá“ [33, s. 53]. Na jednej strane otvára obrovský produktívny potenciál ľudsky dôstojného rozvíjania civilizácie, no na druhej strane sú s ňou spojené aj nebyvalé hrozby a riziká. Z tohto dôvodu majú v skúmaní globalizácie smerodajný význam metodologické prístupy, ktoré popri deskripcii jej civilizačných prínosov zároveň identifikujú riziká a problémy s ňou spojené a hľadajú a navrhujú spôsoby ich prekonávania.

Mimoriadne podnetnými ukážkami takto orientovaného myšlienkového prúdu sú práce R. B. Reicha, J. E. Stiglitz a H. Hendersonovej. Kniha R. B. Reicha *Dielo národov* má výstižným podtitul *Príprava na kapitalizmus 21. storočia*. Na

základe analýzy a zovšeobecnenia reálnych procesov najvyspelejšej ekonomiky Reich presvedčivo objasnil mnohé kľúčové aspekty utvárania nového technologického spôsobu výroby, výmeny a informačnej komunikácie v procese globalizácie. Predovšetkým ukázal na revolučnú premenu tradičného veľkovýrobného podniku na pavučinovo organizovanú sieť vysokozhodnocujúceho podniku, a zároveň na to, ako sa v nadväznosti na to relativizuje moc vyplývajúca z vlastníctva a kontroly, pretože taký podnik je založený na poznatkoch a najväčšiu časť hodnoty mu dodávajú tri skupiny – riešitelia problémov, identifikátori problémov a strategickí komunikátori. V dôsledku toho sa ich vplyv, podiel na cene výrobku stáva dominujúcim, zatiaľ čo pozícia robotníkov a kapitálu sa relatívne oslabuje [14, s. 128, 153, 216].

Formovanie sieťových štruktúr podnikov Reich chápe ako imanentnú súčasť procesu globalizácie a výstižne argumentuje, ako sa tradičné a medzinárodné dimenzie výrobných, výmenných a rozdeľovacích procesov menia na transnacionálne. Ilustruje to na príklade USA, kde v roku 1990 viac ako polovicu hodnoty exportu a importu tvorili prevody tovaru a služieb v rámci globálnych korporácií. Uvádza aj citát z iného odhadu, podľa ktorého v roku 1987 pripadalo na takéto prevody 92 % amerického exportu a 72 % amerického importu [14, s. 168]. V dôsledku toho sa fakticky nedá presne určiť, koľko jeden „štát“ zaplatil druhému „štátu“ v rámci zahraničnoobchodnej výmeny, analogicky je problematické zistiť, či je zahraničný obchod krajiny v rovnováhe, kde sa aká časť daného produktu vytvára, kto, koľko a kde skutočne získava (s. 168 – 169). Skutočnosť, že sa stále viac oslabuje spojitosť medzi ziskovosťou korporácie a životnou úrovňou obyvateľov danej krajiny, sa nemôže interpretovať tak, že v globálnej ekonomike stratili význam a prestali existovať národné ekonomické záujmy. Životná úroveň obyvateľov štátu závisí v stále väčšej miere od toho, čím prispievajú globalizovanej svetovej ekonomike – od hodnoty ich kvalifikácie a poznatkov. „Preto sa každý národ snaží zvýšiť potenciálnu hodnotu toho, čím jeho občania môžu prispieť globálnym podnikovým sieťam.“ (s. 223) Reich na príklade USA poukazuje na to, že globalizácia výrazne prospieva tvorivým pracovníkom, no zároveň rozširuje priepasť medzi nimi a zostávajúcimi štyrmi pätinami obyvateľstva. Situáciu navyše vyhocuje obrovská konkurencia pracovných síl najmä rozvojových krajín. Riešenie odvodzuje z toho, že integrácia pracovných síl do globalizovanej svetovej ekonomiky závisí predovšetkým od vzdelania a výcviku a od výživy a zdravotnej starostlivosti nevyhnutnej na takéto učenie. Preto jedna línia reformných opatrení by mala byť zameraná na diferencované spektrum vzdelávacích aktivít pre nízko kvalifikovaných, nezamestnaných, dlhodobo chudobných a ďalšie marginalizované skupiny (s. 360 – 362). Druhá línia reforiem by mala vychádzať z toho, že vo vzťahoch medzi národmi sa namiesto nacionalizmu

v duchu „kto z koho“, alebo nezúčastneného kozmopolitizmu začne presadzovať „pozitívny hospodársky nacionalizmus“, v ktorom občania každej krajiny preberajú hlavnú zodpovednosť za zvyšovanie schopnosti svojich spoluobčanov viesť plný a produktívny život, ale spolupracujú aj s ďalšími krajinami, aby sa tieto zlepšenia nedosahovali na úkor iných (s. 450).

Globalizovaná ekonomika tým, že na jednej strane mimoriadne preferuje vyššiu kvalifikáciu, schopnosti a poznatky, a na druhej strane znižuje príjmy a pracovné miesta robotníkov, ktorí sú konfrontovaní s obrovskou a rýchlo sa zväčšujúcou zásobou kvalifikovaných pracovných síl na celom svete, spôsobuje nebyvalé zväčšovanie sociálnej polarizácie. Jedno z možných riešení Reich vidí vo vyvažovaní polarizujúcich tendencií pomocou „skutočne progresívnej dane z príjmu spojenej s uzavretím medzier v daňových zákonoch“ (s. 356). Pozoruhodná je aj jeho úvaha o tom, že štáty namiesto toho, aby sa predhánali v poskytovaní subvencií a výhod pre PZI, mali by vytvoriť inštitúciu podobnú GATT-u, v ktorej by sa dohodli na pravidlách uchádzania sa o investície globálnych korporácií (s. 452). Nosnou ideou, ktorú Reich prezentuje na množstve konkrétnych súvislostí, je poznatok, že v podmienkach globalizácie musia štáty spolupracovať pri riadení ekonomík jednoducho z toho dôvodu, že už neexistujú oddelené ekonomiky, ktoré by sa mohli takto riadiť (s. 354).

K širokému rozvinutiu tejto myšlienky zásadne prispel J. E. Stiglitz v práci *Jiná cesta k trhu*, ktorej podtitul *Hľadání alternativy k současné podobě globalizace* výstižne vyjadruje zámer autora. Hneď v predslove zdôrazňuje, že globalizácia má pozitívny potenciál a môže byť prospešná každému obyvateľovi planéty, na to je však potrebné dôkladné preskúmanie spôsobu, akým je globalizácia organizovaná a riadená [33, s. 11]. Z tejto pozície ukazuje, ako sa pod vplyvom globalizácie zvýšil význam, úloha, ale aj zodpovednosť predovšetkým troch medzinárodných inštitúcií – MMF, SB a WTO. Tie boli priesečníkom udalostí, ktoré v posledných desaťročiach zásadne ovplyvnili konkrétnu podobu globalizačných procesov. Stiglitz podrobil ich činnosť tvrdej kritike, že z pozícií trhového fundamentalizmu nadradovali záujmy finálnych kruhov a vyspelých ekonomík nad potreby chudobných krajín. Na konkrétnych príkladoch demonštruje, ako pôsobenie „neviditeľnej ruky trhu“ nielenže nevedlo k žiaducemu vývoju, ale necitlivá chaotická globálna správa, predovšetkým stratégia MMF, krízovú situáciu ešte prehĺbila. Stiglitz ju nazval „politikou ožobrač sám seba“ (s. 178). Ak by sa globalizácia presadzovala doterajším spôsobom, nielenže nebude napomáhať rozvoj, ale naopak, bude prehlbovať biedu a nestabilitu. Zdôrazňuje, že bez nevyhnutných reforiem bude silnieť odpor proti globalizácii. „Najzákladnejšou zmenou, ktorú je treba urobiť, aby globalizácia fungovala tak, ako má, je zmena v spôsobe riadenia.“ (s. 351) Má na mysli predovšetkým zmenu v spôsobe

činnosti medzinárodných inštitúcií, ktoré určujú pravidlá globalizačných aktivít a procesov, podmienky stability a udržateľnosti rozvoja svetovej ekonomiky, teda predovšetkým MMF, SB a WTO. Zdôrazňuje však, že najväčší problém nie je ani tak v samotných inštitúciách, ale v tom, ako zmeniť myslenie tak, aby sa chudobným priznávalo právo účasti na rozhodovaní, ktoré ovplyvňuje ich postavenie, aby sa posilňovala demokracia a rovnoprávny obchod a aby sa zodpovednejšie pristupovalo k životnému prostrediu. „Globalizácia môže získať novú formu... až bude správne a poctivo zorganizovaná a všetky krajiny budú mať vplyv na politiku, ktorá sa ich dotýka, potom existuje možnosť, že dôjde k vytvoreniu novej globálnej ekonomiky, v rámci ktorej bude ekonomický rast nielen udržateľnejší a menej kolísavý, ale aj plody tohto rastu budú poctivejšie rozdeľované.“ (s. 55) Stiglitz nie je stúpencom radikálnych „šokových“ riešení. Víziu globalizácie s ľudskejšou tvárou predpokladá realizovať vhodným tempom evolučných krokov.

K ekonómom, ktorí zásadným spôsobom prispeli ku komplexnému konštruktívne kritickému skúmaniu globalizácie, nepochybne patrí H. Hendersenová. Jej najnovšia kniha *Za horizontem globalizace* [34] formuluje globalizáciu ako dilemu súčasnosti. Prenikavo odhaľuje a pomenúva základné rozpory a problémy súčasnej podoby globalizácie a formuluje východiská k *Utvárení udržiteľné globálnej ekonomiky*, vyjadrené v podtitule jej knihy. Jej prínos je o to významnejší, že presvedčivo argumentuje aj nevyhnutnosť zásadnej zmeny v metodologickej rovine, ktorú chápe ako posun od klasického úzko ekonomického nazerania k systémovému multidisciplinárnemu prístupu. Spolu s M. W. Rederom² poukazuje na vnútorné nezhody, obsahové a metodologické nezhody, „krízu vnútri ekonómie“, a kladie otázku, či je ekonómia veda, alebo „preoblečená ideológia“ (s. 26). Poukazuje na to, že „väčšina ekonomických modelov vo verejnom i v súkromnom sektore smeruje do budúcnosti s očami uprenými do spätného zrkadielka“ (s. 29). Originálnosť jej prístupu spočíva v tom, že problémy a úlohy pretvárania globálnej ekonomiky chápe a formuluje vo vzájomne previazaných siedmich úrovniach – globálnej, medzinárodnej, štátnej, firemnej, samosprávnej, občianskej a rodinnej, resp. individuálnej. Zdôrazňuje význam mapovania ucelečných stratégií na každej úrovni a analýz, ako na seba vzájomne pôsobia. To je dôležité preto, lebo mnoho sociálnych a ekologických problémov, ktoré sa prejavujú na jednej úrovni, vzniká na inej úrovni.

Pretváranie globálnej ekonomiky vyžaduje, aby sa na všetkých úrovniach rešpektovali spätné väzby – od prírodného, planetárneho ekosystému a od miestnych ekosystémov, ako aj od ľudí, ktorí sú súčasnými nekontrolovanými formami globalizácie vytláčaní na okraj (s. 39).

² Odvoláva sa na jeho knihu *Economics: The Culture of Controversial Science* z roku 1998.

Globálny systém a jeho riadiace mechanizmy by sa mali starať o globálne verejné statky (príroda, prírodné zdroje) a o kooperatívnu produkciu verejných tovarov za účasti všetkých štátov. Myslí tým jednak dostatočnú tvorbu tzv. pozitívnych externalít a ich dostupnosť pre všetkých, jednak elimináciu, resp. minimalizáciu negatívnych externalít.

Tieto úlohy by mala plniť predovšetkým OSN a jej špecializované agentúry a reformované inštitúcie MMF, SB a WTO.

Na úrovni medzinárodného systému zdôrazňuje potrebu nových pravidiel obchodovania, ktoré nestavajú do protikladu trh a regulácie, nepotláčajú sociálne a ekologické aspekty a „propagujú a podporujú obchod, ktorý nie je dotovaný vykorisťovaním, znečisťovaním a cenami, ktoré sú nižšie než skutočné náklady“ (s. 55). K najnaliehavejším úlohám radí aj reformu kapitálových trhov na správne regulovaný, priehľadný a dobre fungujúci systém, reformu MMF a vytvorenie svetovej finančnej autority, ktorá by analogicky ako WTO v obchode dohliadala tak na činnosť súkromných finančných aktérov, ako aj globálnych finančných inštitúcií ako MMF (s. 62).

Na úrovni štátu Hendersonová namiesto vynucovania požiadaviek washingtonského konsenzu zdôrazňuje „právo kontrolovať procesy otvárania vlastnej ekonomiky, kapitálových účtov a vymeniteľnosť meny“ (s. 69) a v súlade s logikou utvárania novej medzinárodnej finančnej architektúry začať potrebným smerom meniť domácu politiku v oblasti životného prostredia, daní, dotácií a zrealizovania štatistického vykazovania makroekonomických ukazovateľov.

V súvislosti s firmami upozorňuje na ich priamu zodpovednosť, na potrebu prekonať právne a finančné systémy orientované len na úzke záujmy akcionárov, na rastúci význam sociálnych, etických a ekologických auditov, štandardov a dobrovoľných a zverejňovaných noriem správania firiem.

Samosprávne orgány na regionálnej a lokálnej úrovni majú tiež priestor, na ktorom môžu konkrétnymi aktivitami významne prispievať k ekonomickej, sociálnej a ekologickej udržateľnosti.

Rastúcu úlohu Hendersonová prikladá organizáciám občianskej spoločnosti, resp. tretiemu sektoru, ktorý s jeho špecifickou odbornosťou a skúsenosťami je uznávaný ako zdroj dôležitej spätnej väzby pre rozhodovanie na ostatných úrovniach, lebo navrhuje alternatívne politiky, uhly pohľadu, životného štýlu, kultúrnej politiky a ponúka nové vízie a scenáre možnej alebo žiaducej budúcnosti. Občianske iniciatívy plnia aj funkciu obrannej reakcie voči informačnej zahltenosti, škodlivej reklame, fetišu hmotnej spotreby a márnotravnému rastu HDP bez ohľadu na deštrukciu životného prostredia atď., a zároveň kladú do centra pozornosti hodnoty spojené s kvalitou života a s tým spojený rast sektora „všimavej ekonomiky“.

Pri úvahách o siedmej úrovni – o úlohe rodiny, resp. jednotlivca v globálnych premenách dochádza k zdanlivo triviálnej, no v skutočnosti hlbokjej pravde. To, čo je potrebné urobiť pre utváranie udržateľnej globálnej ekonomiky na všetkých úrovniach, „začína sa na našom vlastnom prahu, v nás samotných“ (s. 95).

* * *

Globalizáciu možno teda v súhrne charakterizovať ako unikátny proces, ktorý sa začal v druhej polovici 20. storočia a ktorý predstavuje kvalitatívnu transformáciu národných ekonomík a svetovej ekonomiky do novej – globálnej ekonomickej štruktúry. Znamená prechod do novej etapy vývoja civilizácie, ktorý vyžaduje, aby ľudstvo na všetkých štruktúrnych úrovniach prekonalo prežitú paradigmu dnešnej spoločnosti a zvládlo nový, adekvátnejší dejinný vzorec ďalšieho vývoja.

Literatúra

- [1] ROTSCCHILD, E.: Globalization and Return of History, *Globalization and History. Foreign Policy*, 109, 1999.
- [2] ROSENAU, J. N. – CZEMPIEL, E. C. (eds.): *Governance without Government. Order and Change in World Politics*. Cambridge: Cambridge University Press 1992.
- [3] MILWARD, B.: *Globalisation? Internationalisation and Monopoly Capitalism. Historical Processes and Capitalist Dynamisms*. Cheltenham: Edward Elgar 2003.
- [4] GARRET, G.: *Shrinking States? Globalization and National Autonomy in the OECD*. *Oxford Development Studies*, Vol. 26, No. 1. Uverejnené aj v: R. Higgot – A. Payne (eds.): *The New Political Economy of Globalisation. Volume I*. Cheltenham, UK/Northampton, MA: An Elgar Reference Collection 1998.
- [5] SUTCLIFFE, B. – GLYN, A.: *Measures of Globalisation and their Misinterpretation*. In: J. Michie (ed.): *The Handbook of Globalisation*. Cheltenham, UK/Northampton, MA: Edward Elgar Publishing 2003.
- [6] PERRATON, J.: *The Scope and Implication of Globalisation*. In: J. Michie (ed.): *The Handbook of Globalisation*. Cheltenham, UK/Northampton, MA, USA, Edward Elgar Publishing 2003.
- [7] WADE, R.: *Globalisation and Its Limits: Reports of the Death of the National Economy are Greatly Exaggerated*. In: R. Higgot – A. Payne (eds.): *The New Political Economy of Globalisation. Volume I*. Cheltenham, UK/Northampton, MA: An Elgar Reference Collection 2001.
- [8] WEIS, L.: *Globalisation and the Myth of the Powerless State*. In: R. Higgot – A. Payne (eds.): *The New Political Economy of Globalisation. Volume I*. Cheltenham, UK/Northampton, MA: An Elgar Reference Collection 2001.
- [9] FOSCHER, S.: *Globalization and its Challenges*. [The Ely Lecture Presented at the American Economy Association Meetings.] Washington 3. januára 2003.
- [10] DRUCKER, P.: *Changed World Economy*. *Foreign Affairs*, 64, 1986, č. 4.
- [11] DRUCKER, P.: *Nové reality*. Praha: Management Press 1995.
- [12] DRUCKER, P.: *The Frontiers of Management: Where Tomorrow Decisions are Being Shaped Today*. New York: Penguin Books 1999.
- [13] COHEN, S. S. – ZYSMAN, J.: *Manufacturing. Matters: The Myth of the Postindustrial Economy*. New York: Basic Books 1987.

- [14] REICH, R. B.: *Dílo národů – Příprava na kapitalismus 21. století*. Praha: Prostor 2002.
- [15] HIRST, P. – THOMPSON, G.: *Globalization in Question: the International Economy and the Possibilities of Governance*. Cambridge: Polity Press 1996.
- [16] COHN, T. H.: *Global Political Economy – Theory and Practice*. Boston: Addison Wesley Longman 2000.
- [17] GLYN, A. – STUCLIFFE, B.: *Global but Leader Less? The New Capitalist Order*. In: R. Miliband – L. Panitch (eds.): *New World Order: The Socialist Register*. London: Merlin Press 1992.
- [18] JONSON, Ch.: *Internationell Politik*, Lund. Student Literatur, 1992.
- [19] DICKEN, P.: *Global Shift: the Internationalization of Economic Activity*. London: Routledge/ New York: Guilford Press 1992.
- [20] DICKEN, P.: *Global Shift: Transforming the World Economy*. London: Paul Chapman 1998.
- [21] DUNNING, J. H.: *Multinational Enterprises and the Global Economy*. Wokingham: Addison-Wesley 1993.
- [22] *Theories and Paradigms of International Business Activity. The Selected Essays of John H. Dunning. Vol. I. and II.* Cheltenham: Edward Elgar Publishing 2002.
- [23] DUNNING, J. H.: *The Global Economy, Domestic Governance, Strategies and Transnational Corporations. Interaction and Policy Implications. Transnational Corporations, zv. 1, december 1992.*
- [24] KOBRIN, S.: *An Empirical Analysis of the Determinants of Global Integration. Strategic Management Journal, 1991, č. 12.*
- [25] OMAN, Ch.: *The Policy Challenges of Globalization and Regionalisation*. Paris: OECD 1996.
- [26] *World Economic Outlook. International Monetary Fund, apríl 2005.*
- [27] KLAS, A.: *Nová ekonomika a informatizácia. Ekonomický časopis/Journal of Economics, 50, 2002, č. 1, s. 62 – 84.*
- [28] SCHMUCKLER, S. L. – ZOIDO, P.: *Financial Globalization, Crises, and Contagion. [Výskumná štúdia vypracovaná pre Globalization Policy Research Report.]* Washington: Svetová banka 2003.
- [29] ŠIKULA, M.: *Globalizácia – rázcestie civilizácie*. Bratislava: Sprint 1999.
- [30] BALASSA, B.: *Teorie ekonomické integrace*. Praha: Svoboda 1966.
- [31] HÜLSEMEYER, A.: *Conclusion: Convergence or Divergence? In: Globalization in the Twenty First Century*. Basingstoke: Palgrave Macmillan 2003.
- [32] JENÍČEK, V.: *Globalizace světového hospodářství*. Praha: Nakladatelství C. H. Beck 2002.
- [33] SEREGHYOVÁ, J. – ZAFARPOUR, Sch.: *Topical Issues of International Corporate Networking in the Globalizing World Economy*. Wien: Wirtschaftsuniversität 2004.
- [34] STIGLITZ, J. E.: *Jiná cesta k trhu*. Praha: Prostor 2003.
- [35] HENDERSONOVÁ, H.: *Za horizontem globalizace*. Praha: Dharma Gaia 2001.
- [36] *World Investment Report 2005. Transnational Corporations and the Internationalization of R & D*. New York/Geneva: United Nations 2005.